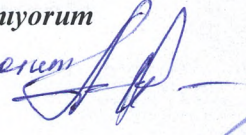
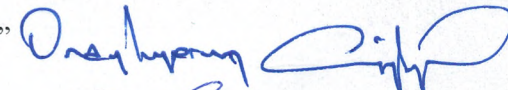
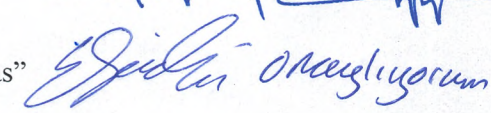
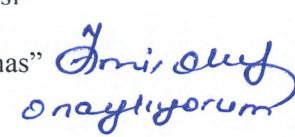

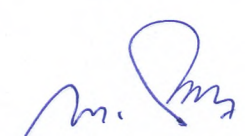
TEZ ONAYI

Eray AMASYA tarafından hazırlanan "XIII. Yüzyıla Kadar Türklerde Avcılık" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı, Adı ve Soyadı	Çalıştığı Kurum	Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum / onaylamıyorum	İmza
Başkan	Prof. Dr. Aynagül Coşbekova	"İ. Arabayev" Kırgız Devlet Üniversitesi	onaylıyorum	
Üye (Danışman)	Doç. Dr. Alpaslan AŞIK	KTÜ "Manas"	Onaylıyorum	
Üye	Prof. Dr. Ceenbek Alimbayev	KTÜ "Manas"	katılmadı	
Üye	Doç. Dr. Cengiz BUYAR	KTÜ "Manas"	Onaylıyorum	
Üye	Doç.Dr. Y. E. GÜRBÜZ	KTÜ "Manas"	Görülür onaylıyorum	
Üye	Doç.Dr. Amantur CAPAROV	K.C.Milli Bilimler Akademisi	Ta'kid etdim	
Üye	Yrd.Doç. Dr. Zuhra Altımişova	KTÜ "Manas"	İmri, onaylıyorum	

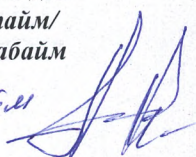
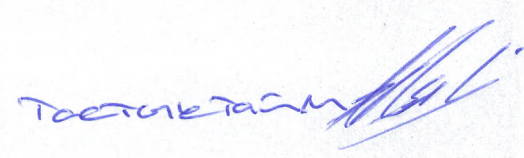
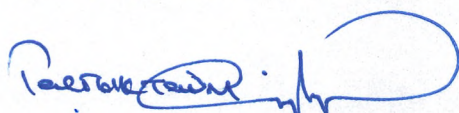
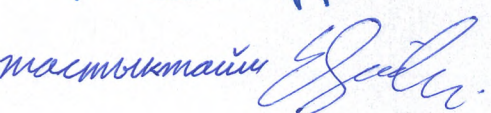
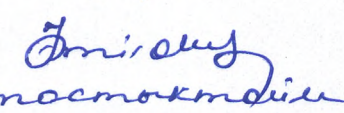
Tez Savunma Tarihi: 27/12 / 2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tez Enstitü Yönetim Kurulu 19/12/20 sayılı ve 31/12/19 tarihli kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

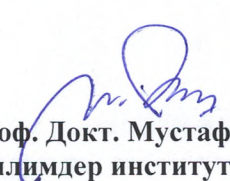
ПРОТОКОЛ

Эрай Амасья даярдаган «XIII-кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик» аттуу диссертациясы төмөндө көрсөтүлгөн жюри тарабынан бир добуштан / көпчүлүк добуш менен Кыргыз-Түрк “Манас” университети Коомдук илимдер институтунун “Тарых” багытында магистрдик диссертациясы катары кабыл алынды.

Жюри	Академиялык даражасы, аты-жөнү	Иштеген жери	Диссертациянын мазмуну жана сапаты боюнча магистрдик диссертация деп тастыктайм/тастыктабайм	Колу
Төрайым	т.и.д. проф., А. Р. Жоошбекова	«И. Арабаев» атындагы Кыргыз Мамлекеттик университет	тастыктайм	
Мүчө (илимий жетекчи)	доцент, PhD А. Ашык	КТУ «Манас»	тастыктайм	
Мүчө	т.и.д. проф., Ж. Б. Алымбаев	КТУ «Манас»	каттикан жок	
Мүчө	доцент, PhD Ж. Буяр	КТУ «Манас»	тастыктайм	
Мүчө	доцент, PhD Ю. Э. Гүрбүз	КТУ «Манас»	тастыктайм	
Мүчө	т.и.к., доц. А. З. Жапаров	КР Улуттук Илимдер Академиясы	тастыктайм	
Мүчө	доцент м.а. PhD З. Алтымышова	КТУ «Манас»	тастыктайм	

Диссертацияны коргогон күнү: 27/12 / 2019

Жюри тарабынан кабыл алынган диссертация Институттун башкаруу кеңешинин 2019_12/20 номердүү жана 31/12/19 күнкү чечими менен бекитилди.

Проф. Докт. Мустафа ОРЧАН
Коомдук илимдер институтунун мүдүрү м.а.

ÖZ

Hazırlayan	:Eray AMASYA
Üniversite	:Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	:Tarih
Tezin Niteliği	:Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	:xix+174
Mezuniyet Tarihi	:/ / 2019
Tez Danışmanı	:Doç. Dr. Alpaslan AŞIK

XIII. Yüzyıla Kadar Türklerde Avcılık

“XIII. yüzyıla kadar Türklerde avcılık” adlı tez çalışmamızın genel çerçevesini Türk kültüründe avcılık konusu oluşturmaktadır. Tarih boyunca Türklerin yaşadığı hemen hemen tüm coğrafyalarda avcılık geleneği var olmuştur. Avcılık, temelde beslenme ve ekonomik amaçlarla ortaya çıksa da zaman içerisinde inanç, coğrafi koşullar, gelişen ve değişen av aletleri, av türleri ve yaşam şekilleri gibi unsurlar nedeni ile farklı boyutlara taşınarak Türk kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Bunun sonucunda ise, izlerini günümüze kadar takip edebileceğimiz çok köklü bir geleneğin doğmasına neden olmuştur. Coğrafya, av hayvanlarındaki çeşitlilik, avın yapılaşması gibi etmenler ise Türklerin avcılık hayatında farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde avcılığın farklı coğrafyalarda ve dönemlerde Türkler için farklı amaçlar doğrultusunda yapılan bir etkinlik olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak avcılıkla ilgili uygulamalarda ve inançlarda da farklılıklar meydana gelmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türklerde de avcılık faaliyetleri beslenme ihtiyacının karşılanması nedeniyle başlamıştır. Bununla birlikte eski zamanlarda avcılık ve toplayıcılıktan başka besin elde etme yönteminin olmaması nedeniyle bu iki faaliyete büyük önem verilmiştir. Bu nedenle bir süre sonra avcılıkla ilgili inançlar, ritüeller meydana gelmiştir. Bunların oluşumunda avcılığın tehlikeli bir uğraş olması da etkili olmuştur. Bu nedenle insanlar hem avda başlarına gelebilecek tehlikelerden korunmak hem de hayatlarını devam ettirmek için gerekli besini elde etmek amacıyla avdan önce ve sonra bazı ayinler gerçekleştirmişlerdir. Muhtemelen eski zamanlarda dünyanın farklı yerlerindeki mağara duvarlarına çizilen hayvan ve av resimleri bu ayinlerin bir parçasıdır.

Avcılıkla ilgili inançların ortaya çıkması ise hem avcılığı etkilemiş hem de av dışındaki inanç dünyasının gelişimini etkilemiştir. Nitekim bunları Türklerin avcılık

faaliyetlerinde görmek mümkündür. İlk olarak beslenme amacıyla başlayan Türk avcılığı bir süre sonra inançlardan etkilenerek farklı av yöntemlerinin ortaya çıkışına sebep olmuştur. Türkler arasında avcılıkla ilgili ilk inançlar Sibiry coğrafyasında ortaya çıkmış olmalıdır.

Avcılığın Türkler için temel besin kaynağı olduğu Sibiry coğrafyasından farklı coğrafyalara gidilmesi ve bu coğrafyalarda tarım-hayvancılık gibi daha kârlı etkinliklerin yapılmaya başlanmasıyla birlikte Türklerin avla ilgili inançları değişmeye başlamıştır. Bununla birlikte göç edilen coğrafyaların iklim ve coğrafi şartları nedeniyle avcılık tamamen bırakılmamıştır. Sibiry coğrafyasından ilk göçlerin olduğu güneydeki bozkır coğrafyasında büyük devletler kurulmuştur. Bu durum bozkırda avcılığın daha kalabalık gruplar tarafından ve daha organize bir şekilde yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle binlerce kişinin katıldığı süre avları düzenlenmiştir. Öte yandan Türklerin ilk olarak Altay bölgesinde düzenlemeye başladıkları ve dini nitelik taşıyan süre avları, bozkır coğrafyasında dini mahiyetini kaybetmiştir. Bununla birlikte dini amaçlarla yapılan eski süre avlarındaki bazı uygulamalar ve inançlar devam ettirilmiştir. Besin elde etme amacıyla yapılan avcılık, zaman içerisinde farklı unsurların etkisiyle askeri eğitim veya eğlence amaçlı olarak da yapılmaya başlanmıştır.

XIII. yüzyıla kadar Türklerde avcılık adlı bu tez çalışmasında Türkler arasında avcılığın geçirdiği bu değişimler ve farklılıklar incelenip üç bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlk bölümde 13. Yüzyıla kadarki Türk Devletlerinde avcılık konusuna değinilmiş ve yazılı kaynaklardaki bilgiler değerlendirilmiştir. Kaynaklar ışığında Türk devletlerinde avcılığın önemi ve rolü açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Türklerde görülen av türleri ve yöntemleri konusu ele alınmıştır. Türklerin bu av türlerini hangi amaçlarla gerçekleştirdikleri, av türlerinin sağladığı yararlar ve uygulanış yöntemleri gibi konular açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise Türklerde avcılıkla ilgili inançlar konusu ele alınmıştır. Bu bölümde avcılığın; orman ve dağ kültürleri gibi Şamanist inanç unsurlarına olan etkisi, avcılıkla ilgili tabular ve bunların oluşumu, avcılıkla ilgili inançların değişimi gibi konulara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türklerde avcılık, av türleri, av inançları, süre avı, avcılık.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	:Эрай Амасья
Университет	:Кыргыз-Түрк “Манас” университети
Багыты	:Тарых
Иштин сыпаты	:Магистрдик диссертация
Беттердин саны	:xix+174
Бүтүрүү датасы	:/ / 2019
Илимий жетекчи	:Доц. Док. Алпаслан Ашык

XIII- кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик

“XIII- кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик” аттуу диссертациялык иштин жалпы мазмунун түрк маданиятындагы аңчылык түзөт. Тарыхта түрктөр жашаган бардык аймактарда аңчылык маданияты бар болгон. Аңчылык негизинен тамактануу жана тиричилик жүргүзүү максатында пайда болсо да, убакыт өткөн сайын ишеним, географиялык шарттар, өнүккөн жана өзгөргөн аңчылык шаймандары, аңчылыктын түрлөрү жана жашоо образы сыяктуу факторлордун таасири астында түрк маданиятынын ажырагыс бөлүгү болуп калган. Мунун натыйжасында бүгүнкү күнгө чейин нугу сакталып келаткан көп тамырлуу каада-салттын пайда болушуна алып келген. Айлана-чөйрө, аң улоочу жаныбарлардын түрүнүн көптүгү, аңчылык чарбасын жүргүзүүнүн максаты сыяктуу факторлордон улам түрктөрдүн аңчылык турмушунда айырмачыктардын келип чыгышына алып келген. Диссертациялык иштин темасына тиешелүү материалдарды изилдегенде, аңчылыктын түрдүү тарыхый доорлордо жана географиялык аймактарда ар кандай максатта түрктөр тарабынан жүргүзүлгөн чарбачылык экени аныкталган. Ушул себептен аңчылыкка тиешелүү ыкмаларда жана ишенимдерде айырмачылыктар жаралган.

Бүткүл дүйнөдөгүдөй эле түрктөрдө да аңчылык чарбасы тамактануу керектөөсүн камсыздоо үчүн жүргүзүлө баштаган. Ошону менен бирге байыркы заманда аңчылык жана жер-жемиштерди чогултуудан башка азыктарды табуу ыкмасынын жоктугунан улам бул эки чарбачылыкка чоң маани берилген. Ошондуктан убакыт өткөн сайын аңчылыкка байланыштуу ишенимдер, ырым-жырымдар келип чыккан. Булардын пайда болушуна аңчылыктын кооптуу чарбачылык экени да таасир эткен. Ушундан улам кишилер аңчылык кылууда кездешүүчү коркунучтардан коргонуу жана жашоо үчүн күрөшүү максатында керектүү азыктар менен камсыз болуу үчүн аңчылыкка чыгуудан мурда жана андан кийин кээ бир үрп-адаттарды колдонуп келишкен. Балким, байыркы заманда дүйнөнүн ар кыл бурчтарындагы үңкүрлөрдүн дубалдарына түшүрүлгөн жаныбарлардын жана аңчылыктын сүрөттөрү бул ырым-жырымдардын бир бөлүгү болуп саналаттыр.

Аңчылыкка байланыштуу ишенимдердин келип чыгышы болсо, аңчылыкка да, аңчылыкка тиешелүү эмес ишенимдердин өнүгүшүнө да таасир тийгизген. Чынында эле бул көрүнүштөрдү түрктөрдүн аңчылык чарбасынан

көрүүгө болот. Эң алгач жолу тамактануу максатында жүргүзүлө баштаган түрк аңчылык чарбасы убакыт өткөн сайын ишенимдердин таасири астында калып, ар түрдүү аңчылык ыкмаларынын пайда болушуна алып келген. Түрктөрдүн аңчылыкка байланыштуу алгачкы ишенимдери Сибирдин аймактарында пайда болгон окшойт.

Аңчылык түрктөр үчүн тамактануунун негизги булагы болгон. Алар Сибирдин аймактарынан башка жерлерге көчүп, бул жерлерде дыйканчылык жана мал багуучулук сыяктуу кирешелүү чарбаларды жүргүзө башташкан. Ушундан улам түрктөрдүн аңчылыкка байланыштуу ишенимдери өзгөрө баштаган. Ошону менен бирге түрктөр көчүп кетишкен аймактардын климатына жана географиялык шарттарына карабастан, аңчылык чарбасын толук токтотушкан эмес. Сибирдин аймактарынан алгачкы жолу көчкөн түштүктөгү талааларда ири мамлекеттер курулган. Бул жагдай талааларда аңчылыктын көп кишилерден турган топтор тарабынан жана кыйла уюштурулган түрдө жүргүзүлүшүнө мүмкүнчүлүк берген. Ушундан улам миңдеген кишинин катышуусунда тегеректеп курчоо менен аңчылык кылынган. Башка жактан алып караганда, Алтайдын аймактарында түрктөр алгачкы жолу жүргүзө башташкан жана диний өзгөчөлүккө ээ болгон бул аңчылык талааларда диний маанисин жоготкон. Ошону менен бирге диний ишенимдерге негизделип, тегеректеп курчоо менен жүргүзүлгөн аңчылыктар жана ишенимдер улантылган. Азыктар менен камсыздануу максатында жүргүзүлгөн аңчылык убакыт өткөн сайын ар кандай факторлордун таасири астында аскердик окуу-машыгуу жана кызыктуу убакыт өткөрүү максатында да жүргүзүлө баштаган.

“XIII- кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик” аттуу диссертациялык иште аңчылык учурунда түрктөр кездешкен өзгөрүүлөр жана айырмачылыктар изилденип, үч бөлүмдө чагылдырылып берилген. Биринчи бөлүмдө 13-кылымга чейинки түрк тилдүү мамлекеттерде аңчылык жөнүндө токтолуп, жазуу булактарындагы маалыматтар пайдаланылган. Изилдөөлөрдүн натыйжасында түрк тилдүү мамлекеттерде аңчылыктын мааниси жана ролу жөнүндө маалымат берилген.

Экинчи бөлүмдө түрктөрдө колдонулган аңчылыктын түрлөрү жана ыкмалары каралган. Түрктөрдүн кайсыл максатта аңчылыктын түрлөрүн жүргүзгөндүгү, аңчылык түрлөрүнүн пайдалары жана ыкмалары тууралуу кеңири маалымат келтирилген.

Акыркы бөлүмдө болсо, түрктөрдүн аңчылыкка байланыштуу ишенимдери айтылган. Бул бөлүмдө аңчылыктын токойго жана тоого байланышкан ырым-жырымдары сыяктуу шаманисттик ишенимдерге тийгизген таасири, аңчылыкка тиешелүү табу сөздөр жана алардын келип чыгышы, аңчылыкка байланыштуу ишенимдердин өзгөрүшү тууралуу кыйла кеңири жана так маалымат берилген.

Ачык сөздөр: ачылык, ачылыктын түрлөрү, ачылыкка тиешелүү ишенимдер, тегеректеп курчоо менен ачылык кылуу, байыркы түрктөрдөгү ачылык.

АБСТРАКТ

Автор : Эрай Амасья
Университет : Кыргызско-турецкий университет «Манас»
Направление : История
Тип диссертации : Магистерская диссертация
Количество страниц : xix+174
Дата окончания : / / 2019
Научный руководитель : Доц. Док. Алпаслан Ашык

Охотничество тюркских народов до XIII. века

Предметом настоящей магистерской диссертации «охотничество тюркских народов до XIII. века» является роль и место охоты в культуре тюркских народов. На протяжении всей истории в жизни тюрков, вне зависимости от места их проживания, всегда существовала традиция охоты. Если на этапе своего возникновения охота являлась способом добычи пропитания и ведения хозяйства, то впоследствии, под влиянием религиозных верований, географических условий, развивающихся и меняющихся орудий охоты, видов охоты и образа жизни, данное ремесло обрело совсем иные масштабы и стало неотъемлемой частью культуры тюркских народов. В результате, это привело к формированию традиции, уходящей корнями в глубокое прошлое, следы которой прослеживаются и в наши дни. Географические условия, видовое разнообразие охотничьих животных и цели охоты стали причиной возникновения различий в охотничьей жизни тюркских народов. В ходе изучения и анализа источников по теме диссертационного исследования выявлено, что охота для тюркских народов в разные исторические эпохи и в различных географических регионах представляла собой деятельность, которая преследовала отличные друг от друга цели. Следовательно, стали различаться способы самой охоты и связанные с ней верования.

Изначально, причина зарождения охоты в жизни тюркских народов, равно как и в жизни других народов мира, заключалась в стремлении удовлетворить потребности в питании. В связи с тем, что единственными способами добычи средств к существованию в древности были охота и собирательство, им придавалось огромное значение. Именно по этой причине в жизни тюркских народов стали появляться различные верования и ритуалы, связанные с охотой. В основном это было связано с тем, что охота представляла собой весьма опасное занятие. Для того, чтобы защитить себя от опасностей, которые могут подстергать их в процессе охоты, а также добыть пропитание для обеспечения продолжения жизни, люди совершали определенные ритуалы перед началом промыслов и после их окончания. Возможно, пещерные рисунки с изображением животных и сцен охоты на них, найденные в различных уголках мира, являются частью этих ритуалов и обрядов. Возникновение верований, связанных с охотой, повлияло на сам процесс охоты и послужило толчком к развитию других

религиозных верований. Подобные явления можно встретить и в охотничьей деятельности тюркских народов. Со временем, под влиянием верований возникли и развились различные методы охоты, которая изначально в жизни тюркских народов возникла с целью добычи пропитания. Предположительно, первые верования тюркских народов, связанные с охотой, появились в Сибири.

Распространение охоты, которая представляла собой основной источник пропитания, из Сибири в другие регионы, а также переход к осуществлению более прибыльной и выгодной сельскохозяйственной и животноводческой деятельности, послужили причиной изменения религиозных верований охотников тюркских народов. Вместе с тем, несмотря на климатические и географические условия мест кочевий, охотничье ремесло не было прекращено. В степях южной части Сибири, там, где были первые кочевья, начали возникать крупные государства. Это создало условия для развития такого вида организованной охоты многочисленными группами, как облава. С другой стороны, данный вид охоты, который зародился на Алтае, в степи утратил свой религиозный смысл. Однако, некоторые методы охоты и связанные с ней религиозные верования, продолжили свое существование. Под влиянием различных факторов охота, представлявшая собой жизнеобеспечивающий промысел, постепенно трансформировалась в военную подготовку или форму проведения досуга.

В рамках настоящей диссертационной работы « Охотничество тюркских народов до XIII. века» исследованы и представлены в трех главах различия в охотничьем ремесле тюркских народов и изменения, которые оно претерпело в процессе своего развития. В первой главе описана тема охоты в жизни тюркских народов и проведен анализ письменных источников. Благодаря данным, полученным в результате изучения и анализа источников, определены значение и роль охоты в жизни тюркских народов.

Во второй главе диссертации изложены виды и методы охоты, существовавшие у тюркских народов, предпринята попытка раскрыть цели и пользу использования тех или иных видов и методов охоты.

В заключительной главе рассмотрены охотничьи верования тюркских народов, их влияние на развитие шаманизма – культа леса и гор, охотничьи табу и их возникновение, изменение охотничьих верований.

Ключевые слова: охота, виды охоты, охотничьи верования, облава, охота в жизни древних тюркских племен.

ABSTRACT

Author : Eray AMASYA
University : Kyrgyz-Turkish Manas University
Department : History
Type of Thesis : Master Degree Thesis
Number of Pages : xix+174
Date of Graduation : / / 2019
Supervisors : Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

Hunting Among The Turks Until The 13th Century

The thesis work named as “hunting among the Turks until the 13th century” generally occupies the theme of hunting in Turkish culture. According to the history the custom of hunt exists in every geographic place where Turkish people have been lived. In spite of that the hunting has emerged mainly for nutrition and economic purposes, during the time geographic conditions, development and changes of hunt tools, hunt ways and life styles improved and has become the part of Turkish culture. As the result, it gives opportunity to follow up the rises of very deep customs up today. The factors as geography, variety of animal hunting, the aim of hunt have become the reason in the differences in Turkish hunting. Concerning this theme the investigation of sources shows that the hunting in different geographic places and times is made to a various purpose. Because of that the practices and beliefs concerning hunting was made the differences.

First of all hunt for Turks is started for sustenance like all over the world. Also there was no other sustenance's except for gathering and hunting in that time, because of these two ways of living was the main. After a several time beliefs and rituals in hunting has appeared. Depend on this the hunt showed dangerous. It gives them possibility to save themselves in different dangerous situations. Probably in ancient time the painting of animal and prey drown on caves in different places of the World is part of these rites.

The emergence of hunting beliefs both influenced hunting and influenced the development of non-hunting beliefs. Turkish hunting, which started for feeding purposes, was influenced by beliefs after a while and led to the emergence of different hunting methods. The first beliefs about hunting among the Turks must have emerged in Siberia.

As the hunting is the main source of food for the Turks, the beliefs about hunting have started to change with the introduction of more profitable activities such as agriculture and animal husbandry. However, hunting was completely abandoned due to the cultivation and geographical conditions of the migrated geographies. In the steppe geography, where there are two migrations from Siberia, large states have been

established. This has enabled the hunting in the steppe to be organized by more crowded groups. For this reason, thousands of people participated in continuous hunting was organized. However, some practices and beliefs in old hunting for religious purposes were continued. Food hunting, with the effect of different elements over time, began to be made for military agitation or entertainment.

In this dissertation study, hunting among the Turks until the 13th century, the changes and differences of hunting among the Turks were examined and tried to put forward in three chapters. In the first part, the issue of hunting in the Turkish States up to the 13th century was discussed and the information in its written sources was evaluated. In the light of sources, the importance and role of hunting in Turkish states tried to be explained.

In the second part, the hunting species and methods of the Turks are discussed. It has tried to explain the purpose of the Turkish hunting species, the benefits of hunting species and the methods of implementation.

In the last chapter, the issue of hunting related beliefs in Turks is discussed. In this Chapter, the effects of hunting on shamanist belief elements such as forest and mountain cultures, taboos related to hunting and their formation, and change of beliefs about hunting are tried to be clarified.

Key words: Hunting, types of hunting, beliefs of hunting, way of hunting, hunting in ancient Turks.